

PÂINEA ZEULUI - ASPECTE RELIGIOASE ȘI SIMBOLICE ALE PANIFICAȚIEI

LUCIAN GROZEA

„Lucian Blaga” University of Sibiu

lucian.grozea@ulbsibiu.ro

Title: “The Bread of God: religious and symbolic aspects of bakery”

Abstract: The present conference discusses the symbolic meaning of bread in the religious mentality of the Ancient Near East. We will find that bread, besides being a food necessary for its existence, also represented a cultural archetype that summed up and assumed in itself either different divinities of Oriental civilizations, or had a ritual-sacrificial character, in order to facilitate man rather immortality.

Keywords: *showbread; bakery; Ancient Near East; eternal life; divine bread; cultural food; Holy Bible; Eucharist; Christian liturgy;*

Introducere

Pâinea a fost și rămâne unul dintre alimentele de bază ale omenirii de pretutindeni, iar importanța ei nu a fost doar nutritivă, ci a dezvoltat, de-a lungul timpurilor, în mentalitățile culturale, variate reprezentări, semnificații ori proiecții simbolice. Expozeul nostru va aduce în discuție constructele derulate de către semioza religioasă și discursul teologic ale iudeo-creștinismului, așa cum sunt ele consemnate prin narativul biblic, unul dintre straturile fundamentale și prolifiche în circumscrierea spiritualității europene. Paideuma biblică reprezintă climaxul aculturației propagate în spațiul atât de efervescent al Orientului Apropiat Antic, preluând, astfel, elemente materiale de ordin cotidian și reinterpretează semnificații simbolice de sorginte egipteană, mesopotamiană, asiro-babiloniană, canaanită ori arabică.

Din cercetările moderne aflăm că, în Egipt, pâinea (*pesen*, Redford, 2001, I, 196-198) se fabrica din grâu, orz, secară, ovăz, mei sau alac, cereale întâlnite și întrebuințate, de altfel, peste tot în geografia orientală, și că existau peste 40 de sortimente de pâine (Biedermann, 1992, 48), care, alături de bere, alcătuiau hrana zilnică, dar, totodată, figurativ, și pe cea a cărei esență nutritivă devenea imperisabilă după moarte, grație ofrandelor aduse la temple, de pildă, printre multe alte orașe egiptene, în Abydos, pentru adorarea lui Osiris (*hetep di nesu*, Bard, 2015, 140; 60-61; 198). În acest sens, W. Dommershausen consemnează că exista tradiția ritualică de aducere și așezare a pâinii înaintea zeității ca aceasta s-o „mănânce” și care devenise comună civilizației Orientului Apropiat. Egiptenii practicau

obiceiul de a tămâia și a stropi cu vin pâinea, apoi, o așezau pe rogojini sau tipsii, ca să fie adusă înaintea zeității ca o garanție că ofrandele sacrificiale ar milostivi veșnic. Similitudini simbolice întâlnim în ritualul babilonian al zeului Bel, adică în Mesopotamia (1995, VII, 527; O'Connor, 2015, 31). De asemenea, forma pâinii egiptene era felurită, circular-plată, conică-plată, conică-rotunjit-ascuțită în partea de jos, ovoidală, semisferică, cilindrică (Borojevic, Childs, 2018, 117-118; Hawass, Senussi, 2008, 206-207), tipuri care s-au răspândit, în manufacturarea ei de către alte etnii, în speță, și la evrei, datorită difuzionismului cultural. Mai mult, pe lângă necesitatea de subsistență cotidiană, pâinea a exprimat o diversificată simbolistică, soare, lumină, fertilitate, viață eternă, având ca reprezentare fizică crucea egipteană (hieroglifa ♀ ankh/ crux ansata, Wilkinson, 1999, 160-161), discul sau cercul (⊙, hieroglifă pentru zeul egiptean Ra, Goodenough, 1956, 66).

Iudaismul pre-exilic, dar și post-exilic, a cunoscut și adoptat dieta mediteraneană, care era constituită din triada pâine, vin și ulei (Osea, 2,10), în care pâinea deținea un rol primordial (Sirah, 29,2; MacDonald, 2008, 19-21). Două genuri de pâine erau acceptate în religia iudaică, pâinea nedospită (*matzah*, *azymos*), și pâinea dospită natural (*lehem*, *artos*), fără drojdie (*seor*), pentru că fermentul în tradiția evreiască era considerat simbol al răului, al aroganței și al descompunerii (Thompson, 1995, 29; Frankel, Teutsch, 1992, 69-70). Aluatul dospit (*hametz*, Ieșire, 12,15,34; Levitic, 2, 11), care conține făină fermentată cu drojdie (*seor*), consumat în viața de zi cu zi, cuprindea nu doar pâinea, ci și prăjiturile sau pastele alimentare, chiar și whisky-ul, astăzi, deoarece se face din cereale fermentate. Ultimul produs de panificație, adică pâinea dospită cu drojdie, era interzis spre a fi folosit în ofrandele rituale sau aducerii ei pe altar, întrucât a fost considerat de proveniență păgână (Frankel, Teutsch, 1992, 69-70).

În ordinea importanței rituale, întâietatea o deține o deține *matzah*, pâinea nedospită, cunoscută sub numele de *azimă*, un fel de lipie, care poate fi pregătită din cinci soiuri de cereale, grâu, secară, orz, ovăz și alac. Potrivit unei enunț legislativ din *Halahá* (*corpus* de legi religioase evreiești) procesul de fermentare începe optsprezece minute după ce semințele au intrat în contact cu apa. Aluatul se frământă, așadar, înainte de a începe fermentația și în compoziția lui se regăsesc apa și făina de cea mai bună calitate și se coace într-un interval de optsprezece minute. Se folosește în ciclul pascal iudaic (14-21 *Nissan*), *Pesah*, numit și *Hag-ha-matzot*, „sărbătoarea azimelor (Ieșire, 12,15)”, și *matzah* este consumată festiv în prima seară (Wigoder, 2006, 428-429). Înainte de celebrarea *Pesah*-ului este obligatoriu, ca, în zilele premergătoare, să fie căutate toate produsele *hametz* și să fie îndepărtate din casă pentru toată perioada pascală, nerespectarea acestei reguli duce la excluderea din „neamul lui Israel” (Ieșire, 12,15; Wigoder, 2006, 42-43).

Symbolismul azimei este dual și dialectic. Pe de-o parte, *matzah* exprimă simbolul libertății potrivit textului din Ieșire, 12,39: „cu plămădeala pe care o luaseră din Egipt, au făcut turte fără aluat, căci încă nu dospise când ei au fost alungați din Egipt și ei nu au mai putut zăbovi”. Pe de altă parte, *matzah* este simbolul robiei evreilor în Egipt, *pâinea durerii* (*lehem oni*, „să nu mănânci în

timpul Paștilor pâine dospită; șapte zile să mănânci azime, *pâinea durerii*, ca să-ți aduci aminte de ieșirea ta din pământul Egiptului în toate zilele vieții tale, căci cu grăbire ai ieșit din pământul Egiptului”, Deuteronom, 16,3; Wigoder, 2006, 429). Interpretările rabinice susțin că între cele două stări există o strânsă legătură, de aceea și azima cuprinde în sine o dublă simbolistică. Cea a libertății care trebuie să fie reală și manifestă pentru toată umanitatea și cea a sclaviei, care este abolită doar prin răscumpărarea mesianică (Frankel, Teutsch, 1992, 103-104). De asemenea, merită specificată o ciudată asemănare fonetică dintre două cuvinte, unul egiptean care desemna termenul de pâine, *pesen*, celălalt ebraic, *Pesah*, care înseamnă „sărbătoarea trecerii pe deasupra”, după cum este scris în textul Ieșirii 12,27.

Pâinile cultuale (*lehem hapānīm /ártos tou̯ prosópu*, 1 Samuel 21,7; Ieșire, 35,13; 2 Samuel, 17,11) erau folosite pentru cinstirea fiecărei zi de sabat de peste an și erau aduse, mai întâi, la Sanctuar, apoi, la Templu, numărul lor fiind de doisprezece, ca să reamintească de cele douăsprezece triburi ale lui Israel (Wigoder, 2006, 506). Erau considerate, în tradiția culturală, ca fiind *prezența plenară* a lui Dumnezeu (*lehem ^ʾlohīm, pâinea lui Dumnezeu*, Levitic, 21,6,8,17; 22,25), în momentul aducerii ei la altar (*panes propositionis*, 1 Samuel 21, 7; Ieșire, 25,30; 35,13; 39,36; 40,23; 1 Regi, 7,48; 2 Cronici, 4,19; 1 Cronici, 9,32; 23,29; *panes semper*, Numerii, 4,7) de către preoți sau arhiereu. *Pâinea punerii înainte* (*ártos tēs prothéseōs / panis praepositionis*), prescura din creștinism, nu doar că poartă efigia /pecetea lui Dumnezeu în ea, ci este hrana spiritual-divină (*lehem qōdeš*, 1 Samuel,21,5), care aduce credinciosul în comuniune implicită cu Dumnezeu, astfel încât credinciosul este cel „mâncat și sfințit” de către Dumnezeu. Este medicamentul divin care primenește și vindecă (Boer, 1972, 34-35; Dommerhausen, 527-528), mai mult, este *focul lui Yahweh* (*ʾiśšhē YHWH*, Levitic, 24,9; Numerii, 28, 2,24).

Ca aspect, ambele pâini aveau formă circulară (*kikkar lehem*, Ieșire, 29,23; Judecători, 8,5; 1 Samuel 2,36) și, în genere, erau făcute, în vatra domestică, de către femei (Facere, 18,6; Proverbe, 31,14-15; Ieremia 7,18), dar, în timp, au fost produse de brutari specializați (Osea, 7,4, Ieremia 37, 21, Dommershausen, 1995, 522).

Potrivit unor texte din Ieremia, 7,18; 44,19, în religia iudaică pre-exilică, era venerată, în special de către femei și copii, o anume *zeiță a cerului* (*gēbirā, regina mamă*), căreia i se închinau ofrande de turtă și care a fost identificată de către unii cercetători fie cu Istar din Mesopotamia, fie cu Asherah din Iudeea sau Israel, fie cu Anat din Palestina sau Egipt (Boer, 1972, 35; Ackermann, 1993, 385-401, Toorn, 1992, 80-101).

Creștinismul își are originea în Bethlehem, adică în *Casa pâinii*, locul de naștere al lui Iisus Hristos. În substratul său, doctrina creștină este *teologia Euharistiei*, a tainei jertfei nesângeroase care conține pâinea și vinul, realități materiale ce sunt prefăcute (*metabolé*) grației *epiclezei* (*epiklesis*, invocarea /chemarea Duhului Sfânt) în trupul și sângele Mântuitorului (Vezi Matei, 26, 26-28; Marcu 14, 22-24; Luca, 22, 19-20; 1 Corinteni, 11, 24-25) și care conferă viața veșnică și învierea personală (Ioan, 6, 54-56).

Liturghia, ritual central pentru confesiunea ortodoxă, întocmai pe cele enunțate mai sus le simbolizează, viața, patima fără de păcat, învierea și înălțarea lui Iisus Hristos, începând cu proscomidiarul (*próthesis*, iconizare a Bethleemului), locul din Sf. Altar unde se săvârșește acțiunea sacramentală a sfințirii pâinii (*prospchorà, prescură, ofrandă, jertfă aducere*) și vinului, inițierea și desfășurarea tipicului *Proscomidiei*, în care Sf. Agneț, pecetea de pâine scoasă din prescură și imprimată cu literele IS.XS/NI.KA (*amnós, agnus, agnici, agniti*, „Mielul lui Dumnezeu, Care ridică păcatele lumii” (Ioan,1, 29) îl înfățișează pe Iisus Hristos cel întrupat, împreună cu miridele, și ele particile din prescură care închipuie cetele îngerești, pe Maica Domnului, umanitatea în tot ansamblul ei, însumează materia liturgică pentru anafora (*anaphorá*, rugăciunea sfintei jertfe, prefacerea Agnețului și vinului în trupul hristic) cu sfințirea darurilor, împărtășirea preoților și a celor pregătiți de primirea Sfintei Taine. În continuare, la sfârșitul jertfei liturgice, are loc împărțirea anafurei credincioșilor, bucățele de pâine tăiată provenite din aceeași prescură din care s-a tăiat și Sfântul Agneț, cu scopul de a realiza și celor care nu s-au împărtășit sentimentul unei profunde comuniuni eclesiale (Branîște, 1985, 287-293; 337-368).

Sacrificiul ritualic al euharistiei, „frângerea pâinii” (*„klasis tou ártou, fractio panis”*, 1 Corinteni, 10, 16; Faptele Apostolilor, 2, 42; Mircea, 1984, 234-235), săvârșit simbolic de către Mântuitorul ca anamneză peren-ontică (Luca 22,19), la „Cina cea de Taină” exprimă, de altfel, o lungă datină specifică spațiului oriental, cel al comuniunii și respectului reciproc. Astfel, ca semn distinct al prețurii totale și al conaturalității afective, musafirului invitat în căminul gazdei, pe lângă spălarea picioarelor, așezat fiind la masă, i se oferea pâinea ruptă în mâini, nu feliată, însoțită, totodată, de sintagma rostită „să rupem /frângem pâinea împreună” (Biedermann, 1992, 48).

Pâinea, după cum bine știm, este menționată și în *Rugăciunea domnească*, „pâinea noastră cea spre ființă /de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi” (Matei 6,11, Luca, 11,3), cu semnificație atât religioasă, cât și biologică, dar și în episodul ispitirii Domnului de către diavol, de a transforma pietrele în pâini, ambele, și piatra, și pâinea, fiind asemănătoare ca formă, însă nu numai la acea vreme (Matei, 7,9; Luca 11,11). Mai semnificativ, aluatul pâinii, cel dospit, în accepțiunea nou-testamentară, reprezintă metaforic *împărăția cerurilor* în care crește toată frământătura (Matei, 13, 33; 1 Corinteni 5, 6-8), iar puterea de fermentație a acestei *cocături alese* provine din cuvântul Evangheliei (Mircea, 1984, 24; 381-382), altfel spus, pâinea și aluatul din ea simbolizează Biserica în cele două aspecte indisolubile ale sale, *luptătoare* prin dospire, adică prin lucrare, *triumfătoare* prin hrana sățioasă pe care o luăm din Ea.

În conferința prezentă, am discutat despre însemnătatea simbolică a pâinii în mentalitatea religioasă a Orientului Apropiat Antic. Am putut constata, astfel, că pâinea, în variatele forme ale ei, pe lângă faptul că a fost considerat alimentul cel mai important necesar existenței, a reprezentat și un veritabil arhetip cultural /cultural, care a însumat și asumat în sine fie diferite divinități, expresii specifice civilizațiilor Orientului Apropiat, fie a avut un caracter ritualic-sacrificial, cu scopul de a înlesni omului nemurirea și mântuirea sa.

Bibliografie:

Ackerman, Susan, *The Queen Mother and the Cult in Ancient Israel*, în *Journal of Biblical Literature*, Vol. 112, No. 3 /1993, Society of Biblical Literature Press.

Bard, A., Kathryn, *An Introduction to the Archaeology of Ancient Egypt*, Second edition, Blackwell Publishing, 2015.

Biedermann, Hans, *Dictionary of Symbolism. Culture Icons and the Meanings Behind Them*, Translated by James Hubert, Fact on File, New York. Oxford, 1992.

Boer de, P., A., H., *An Aspect of Sacrifice*, în *Studies in the Religion of Ancient Israel*, Brill, Leiden, 1972.

Borojevic Ksenija, Terry S., Childs, *Bread baking Experiments*, în *Seafaring expeditions to Punt in the Middle Kingdom, Excavations at Mersa /Wadi Gawais, Egypt*, edited by Kathryn A., Bard, Rodolfo Flattovich, Brill, 2018.

Braniște, Ene, *Liturgica specială*, ediția a doua, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1985.

Dommershausen, Werner, *Lehem*, în *Theological Dictionary of Old Testament*, VII, edited by Johannes G. Botterweck, Helmer Ringgren, Heinz-Josef Fabry, Eerdmans Publishing, 1995.

Frankel, Ellen, Teutsch Plantkin, Betsy, *The Jewish Encyclopedia*, First Roman&Littlefield, 2004.

Goodenough R., Erwin, *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period*, Volume 5/1, Fish, Bread, and Wine, Bollingen Series, XXXVII, Panteon Books, 1956.

Hawass, Zahi, *Senussi Ashraf, Old Kingdom Pottery from Giza*, SCA Press, Cairo, 2008.

MacDonald, Nathan, *What Did the Ancient Israelites Eat? Diet in Biblical Times*, Eerdmans Publishing, Cambridge, 2008.

Mircea, Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1984.

O'Connor, Kaori, *The Never-ending Feast. The Anthropology and Archaeology Feasting*, Bloomsbury Academic, London, 2015.

Redford B., Donald, (editor in chief), *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, Oxford University Press, 2001.

Thompson J., A., *Aluat*, în *Dicționar Biblic*, redactor general J. D. Douglas, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1995.

Toorn, van der, Karel, *Anat-Yahu, Some Other Deities, and the Jews of Elephantine, Numen*, 39 fasc. 1/1992, Brill, Leiden.

Wigoder, Geoffrey, (redactor coordonator), *Enciclopedia Iudaismului*, Editura Hasefer, București, 2006.

Wilkinson, H., Richard, *Symbol & Magic in Egyptian Art*, New York, Thames and Hudson, 1994.